

ONTOGENEZNING ILK BOSQICHLARIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Choriyev Annurbek

Axmedova Sevinch

NaVDU Pedagogika yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ontogeneznining ilk bosqichlarida - ya'ni homiladorlik va tug'ilishdan keyingi dastlabki yillarda - bolaning psixik rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada psixik jarayonlarning shakllanishi, hissiyemosional va kognitiv sohalaridagi o'ziga xosliklar, shuningdek, birinchi ijtimoiy tajribalar va ularni rivojlantirishning pedagogik jihatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: ontogenez, psixik rivojlanish, hissiyot, kognitiv jarayon, emotsional tajriba, bolaning ijtimoiy rivoji

Kirish. Ontogenez - bu organizmning urug'lanishidan to yetuklik bosqichigacha bo'lgan rivojlanish jarayoni bo'lib, inson hayotida har bir davrning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Psixik rivojlanish esa ontogeneznining ajralmas qismi bo'lib, bolaning hissiy, kognitiv, ijtimoiy va axloqiy faoliyati shakllanishini o'z ichiga oladi. Ilk ontogenez bosqichlari - homiladorlik davri va tug'ilishdan keyingi dastlabki yillar - psixik rivojlanishning eng sezgir va muhim davri sifatida qaraladi. Shu davrda bolaning nerv tizimi, sezgi organlari va miya strukturalari tez rivojlanadi, bu esa keyingi shaxsiy, hissiy va kognitiv tajribalar uchun mustahkam poydevor yaratadi. Homiladorlik davrida bolaning psixik faoliyati ona ichidagi hayotiy tajribalar bilan shakllanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 20-24 haftalik homilalar tashqi stimullarga - tovush, yorug'lik, ritm va ona ovozigacha - sezgir bo'la boshlaydi. Shu davrda shakllangan sezgi va hissiy tajribalar tug'ilishdan keyin bola ongida asosiy psixik jarayonlarning rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Bu davr bolaning ichki dunyosi bilan atrof muhit o'rtasidagi dastlabki muloqot bosqichi sifatida ham ahamiyatlidir. Tug'ilganidan keyingi dastlabki yillarda bolaning psixik rivojlanishi keskin tezlashadi. Bu davrda reflekslar faol ishlaydi, hissiy-emosional

tajribalar rivojlanadi, til va muloqot qobiliyati paydo bo‘ladi, shuningdek, kognitiv jarayonlar shakllanadi. Bola atrof-muhit bilan o‘zaro aloqada bo‘lib, ob’ektlarni tanish, sababnatija munosabatlarini anglash, shaxsiy tajribalarni yig‘ish orqali dunyoni o‘rganadi. Shu bilan birga, bu davrda ijtimoiy ko‘nikmalar va axloqiy qadriyatlar bosqichmabosqich shakllanadi, chunki bola ota-ona va atrofdagilar bilan muloqot orqali birinchi ijtimoiy tajribalarni oladi. Psixik rivojlanishning ilk bosqichlarida bolaning hissiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuvi to‘g‘ridan-to‘g‘ri ota-ona va pedagoglarning faoliyatiga bog‘liq. Ular bolaning emotsional ehtiyojlarini qondirish, qo‘llabquvvatlash va rag‘batlantirish orqali psixik jarayonlarning sog‘lom rivojlanishini ta‘minlaydi. Shu bois, ilk ontogenez bosqichlarida bolaning psixik rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish nafaqat psixologiya fanida, balki pedagogika, tibbiyot va ijtimoiy tarbiya sohalarida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Ontogenezning ilk bosqichlari - homiladorlik davri va tug‘ilishdan keyingi dastlabki yillar - bolaning psixik rivojlanishi uchun eng sezgir va muhim davr hisoblanadi. Shu vaqt ichida bolaning nerv tizimi, miya strukturalari, sezgi organlari va reflekslarining tez rivojlanishi boshlanadi. Homiladorlik davrida bola tashqi stimullarga sezgir bo‘lib, ona yurak urishi, tovushlar va ritmik harakatlarni sezadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, homila ona hissiy holatiga javob beradi: stress yoki quvonch uning harakatlarida seziladi. Shu davrda shakllangan sezgi va hissiy tajribalar tug‘ilishdan keyingi psixik rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Reflekslar, masalan, qimirlatish yoki bosh harakatlari, bolaning motor va nerv tizimi rivojlanishini namoyon qiladi. Tug‘ilganidan keyingi dastlabki yillarda bolaning psixik rivojlanishi eng faol bo‘ladi. Bu davrda bola atrof-muhit bilan interaktiv aloqada bo‘lib, narsalarni tanish, farqlash, sabab-natija munosabatlarini tushunish kabi kognitiv jarayonlarni o‘rganadi. Bola sezgi va harakat orqali dunyoni kashf etadi, reflekslar asta-sekin mustaqil harakatlarga aylanadi. Shu bilan birga, hissiy-emosional tajribalar rivojlanadi: quvonch, g‘azab, qo‘rquv va qoniqish kabi hissiyotlar namoyon bo‘ladi, ota-ona bilan aloqalar hissiy barqarorlikni shakllantiradi. Bola imo-ishora, tovush va yuz ifodalari orqali muloqot qilishni o‘rganadi, birinchi so‘zlar paydo bo‘ladi va lug‘at doirasi kengayadi. Ilk ontogenez bosqichida bola ota-ona va

atrofdagilar bilan muloqot orqali ijtimoiy normalarni o'rganadi. Empatiya, hamdardlik va ijtimoiy moslashuv boshlang'ich ko'nikmalar sifatida shakllanadi. Shu davrda ota-ona va pedagoglarning faol qo'llab-quvvatlashi psixik rivojlanishni mustahkamlashda katta ahamiyatga ega. Homiladorlik davrida ona salomatligi va ruhiy barqarorligi, tug'ilganidan keyingi dastlabki yillarda esa o'yin, qo'shiq, ertak va interaktiv mashg'ulotlar bolaning hissiy va kognitiv rivojlanishini rag'batlantiradi. Ijtimoiy va ma'naviy rivojlanish

Ontogenezning ilk bosqichlarida bolaning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishi uning psixik rivojlanishining ajralmas qismi hisoblanadi. Bola tug'ilishdan boshlab atrofmuhit bilan faol aloqada bo'ladi, va aynan shu muloqot uning ijtimoiy tajribasini shakllantiradi. Ota-ona, qarindoshlar va keyinchalik boshqa bolalar bilan interaktiv aloqalar bolaning empatiya, hamdardlik, hurmat va ijtimoiy moslashuv kabi asosiy ma'naviy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bolaning ma'naviy rivojlanishi ko'pincha unga berilgan namuna va tarbiya asosida shakllanadi. Mehr-muhabbat, e'tibor, rag'bat va ijobiy qo'llab-quvvatlash bola ongida xavfsizlik va ishonch hissini yaratadi. Shu orqali bola o'z his-tuyg'ularini anglashi, boshqalarning his-tuyg'ulariga hurmat bilan qarashi va jamiyat qoidalariga moslashishni o'rganadi. Ilk ontogenez bosqichida ijtimoiy tajribalar ham bola shaxsiyatining shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Bola do'stlar bilan o'yin o'ynash, muloqot qilish va birgalikda faoliyat yuritish orqali ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Shu jarayonda u adolat, hamkorlik, navbatni kutish va qoidalarni hurmat qilish kabi ijtimoiy normalarni o'zlashtiradi. Shuningdek, ma'naviy rivojlanish bolaning ichki dunyosini boyitadi, axloqiy qadriyatlarni, mas'uliyat va vijdon hissini shakllantiradi.

Bu jarayon ota-ona va pedagoglarning faol ta'siri bilan yanada samarali bo'ladi. O'yinlar, ertaklar, qo'shiqlar va kundalik hayotiy vaziyatlar orqali bola axloqiy va ma'naviy tushunchalarni anglashni boshlaydi. Umuman olganda, ontogenezning ilk bosqichlarida ijtimoiy va ma'naviy rivojlanish bola shaxsiyatining mustahkam poydevorini yaratadi. Shu davrda yaratilgan qulay va qo'llab-quvvatlovchi shart-sharoitlar bolaning sog'lom psixik, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Pedagogik va tarbiyaviy tavsiyalar. Ontogenezning ilk bosqichlarida psixik, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanish juda sezgir bo'ladi. Shu sababli ota-ona va pedagoglarning faol

qo'llab-quvvatlashi bolaning sog'lom va barqaror rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi. Homiladorlik davrida ona salomatligi, ruhiy barqarorligi va stressdan holi hayot tarzi bolaning psixik rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Shu davrda ona oilaviy muhit, qulaylik va mehrmuhabbatni yaratishi bola ongini ijobiy shakllantiradi. Tug'ilganidan keyingi dastlabki yillarda pedagogik va tarbiyaviy jarayonlar bolaning psixik rivojlanishini mustahkamlashga qaratilgan bo'lishi lozim. Bola bilan doimiy muloqot qilish, uni rag'batlantirish, unga qulay va xavfsiz muhit yaratish, harakat va sezgi faoliyatini rag'batlantiruvchi o'yinlar o'tkazish juda muhimdir. Shu orqali bola o'z hissiyemosional tajribasini kengaytiradi, kognitiv va motor ko'nikmalarini rivojlantiradi. Til va muloqotni rivojlantirish maqsadida bolaga ertak o'qish, qo'shiq aytish, suhbatlashish va imo-ishoralarni qo'llash foydali hisoblanadi. Bu nafaqat lug'at doirasini kengaytiradi, balki bola bilan ota-ona yoki pedagog o'rtasidagi ijtimoiy va emotsional bog'lanishni mustahkamlaydi. Ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishni rag'batlantirish uchun bolani birgalikdagi faoliyatlarga jalb qilish, do'stlari bilan o'yinlar o'tkazish, navbatni kutish, qoidalarni hurmat qilish kabi ko'nikmalarni shakllantirish muhimdir. Shu bilan birga, bola mehr-muhabbat va ijobiy rag'bat orqali axloqiy qadriyatlarni anglashni boshlaydi.

Xulosa qilib aytganda ontogeneznining ilk bosqichlarida psixik rivojlanish bolaning hissiy, kognitiv, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishining asosiy poydevorini tashkil etadi. Homiladorlik davrida shakllanadigan sezgi va refleks faoliyati, tug'ilganidan keyingi dastlabki yillarda esa emotsional tajribalar, til va muloqot, motor va kognitiv ko'nikmalar bola shaxsiyatining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bola ijtimoiy va ma'naviy jihatdan ota-ona va atrofdagi muhit bilan muloqot orqali o'sadi, empatiya, hamdardlik, hurmat va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini egallaydi. Shu davrda pedagogik va tarbiyaviy qo'llab-quvvatlash, o'yin va interaktiv mashg'ulotlar bolaning psixik rivojlanishini rag'batlantiradi, axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, ilk ontogenez bosqichida yaratilgan qulay va ijobiy shartsharoitlar bolaning kelajakdagi shaxsiy, ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Demak, ota-ona va pedagoglarning faol ishtiroki bolaning sog'lom psixik, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Goipova, N. B. Q., & Meliboyeva, Y. E. Q. (2025). Nutq rivojlanishining buzilishlari va ularning sabablari. *Science and Education*, 6(5), 374-381.
2. Anatolievna, R. R. (2023). On the importance of sensory education in infancy. *Journal of Advanced Scientific Research* (ISSN: 0976-9595), 3(2).
3. Olimjonovna, R. Z., & Xusnatilla o'g'li, N. Q. (2025). O 'SMIRLIK DAVRIDA DEVIANT XULQ-ATVOR SHAKLLANISHIGA BOILOGIK VA IJTIMOIIY OMILLARNING TA'SIRI. *Научный Импульс*, 3(33), 30-33.
4. Goipova, N. B. (2024). Inklyuziv ta'lim. *Gospital pedagogika: darslik*. Namangan, 252. "Science and Education" Scientific Journal | ISSN 2181-0842 25 March 2026 | Volume 7 Issue 3 www.openscience.uz | Impact Factor 4.85 57
5. Rustamova, G. X. Q. (2025). Noto 'liq oilaning jamiyatdagi o 'rni va psixologik ta'siri. *Science and Education*, 6(4), 265-269.